

РІДНЕ СЛОВО В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

У статті здійснено спробу аналізу сучасного стану функціонування української мови як державної через призму зіставлення її з умовами побутування мов ірландської та шотландської, з мовною політикою франкомовної провінції Канади Квебек. Обґрунтовано вирішальну роль мови у формуванні та розвитку національної культури та нації як такої.

Ключові слова: українська мова, державна мова, національна ідентифікація, ірландська мова, шотландська мова.

Постановка проблеми. Від початку з'яви в людському суспільстві такого явища, як мова – рідне слово стало засобом національної ідентифікації кожного індивідуума. Власне, з'ява мов є основним каталізатором процесів формування етносів, народів, націй. І різноманітні явища, такі, як космополітизм, глобалізм тощо, що виникли та будуть виникати й надалі в обширах людської цивілізації, не в змозі знівелювати цієї одвічної константи [4, 3].

На різних стадіях зародження, становлення та розвитку кожного етносу саме мова була вагомим чинником та аргументом у вирішенні тих питань, які поставали перед нацією в культурному, національному, економічному, політичному аспектах.

Візьмемо, до прикладу, періоди становлення української державності та визвольні змагання різних часів. В епоху козаччини носії рідної мови гідно відстоювали національні інтереси, виступали проти експансії та намагань численних завойовників. Але особливої кульмінації роль мови в українській історії набула в XIX-XXI ст. Це період, коли окремі частини України одночасно входили до складу різних імперій чи держав. І саме носії мови, які не піддалися насильницькій асиміляції, зберегли дух українства і стали кістяком у боротьбі за соборність майбутньої держави. Як наслідок – виникли українські державні утворення: Карпатська Україна, ЗУНР, УНР і, зрештою, сучасна держава – Україна. Слід наголосити на особливій ролі інтелегенції в питанні просвітницької роботи щодо збереження української національної ідентичності через вірність рідному слову. І не тільки просвітництва, а й згуртування та об'єднання українців на терені державотворення та військового спротиву. Культурологічні товариства несли ідеї українства усім верствам населення, не давали їм

асимілюватися та гуртували в націю. Усюди, де проживали українці (як в Україні, так і за її межами), було збережено мову і культуру, попри вороже лінгвістичне оточення. Винятком стала хіба що Кубань, де представники українського етносу майже повністю асимільовані, Проте і там, навіть попри несприятливу державну політику й постійний русифікаторський тиск, мова живе в усному вжитку частини місцевого населення і досі [3, 49].

Виклад основного матеріалу. Розглянемо роль мови у формуванні, існуванні та розвитку національної культури та нації як такої. Як правило, кожна нація йшла до свого державного становлення на основі вже сформованої культурної спадщини та національної ідентифікації серед інших етносів. Саме мова і культура кожного етносу були базисом у цьому процесі. Політичні та економічні аспекти з'явилися як наслідок та надбудова. І як свідчить історія, саме мова (або її втрата), вносила кардинальні зміни в буття етносу.

Як вже згадувалося, українська нація не мала в минулому цілісного державного утворення. Українці при чужоземному поневоленні постійно перебували у стані боротьби за збереження своєї мови, культури, яка на її базі виникла та розвивалась, зрештою, збереження своєї національної автентичності. Саме подвижницький рух патріотів і дозволив українцям лишитись собою.

Проведемо аналогію з іншими етносами, які свого часу зіткнулися з питанням збереження національної автентичності. Яскравим прикладом слугують носії ірландської мови. В історії ірландського етносу дуже багато спільного з українським у плані мови, культури та держави. Свого часу ірландці були високорозвиненою нацією з міцною державністю. Ірландська культура набула високого розвитку. Народи, які сюди приходили, швидко асимілювались, переймаючи мову, звичаї, культуру. У період з VI до IX ст., який отримав назву “золотий вік”, Ірландія була єдиною в Європі країною, мова якої використовувалася в літературі та освітніх закладах. В інших країнах література та освіта були латиномовними. У VIII ст. ірландська мова вже плекалася в монастирях як мова релігії, витісняючи латину, панування якої на континенті було непорушним протягом багатьох століть [1, 16]. Нагадаємо, що свого часу і в Україні був свій “золотий вік”, коли мова ставала цементуючим фактором у розвитку нації та державності, бо ж не випадково Конституція Пилипа Орлика була чи не найпершою та найдемократичнішою у Європі. В обох випадках занепад спричинила експансія інших етносів, починався він із мови та заперечення культурної самобутності. Спостерігаючи за перебігом подій в історії ір-

ландського етносу, бачимо, як ірландська автентичність втратила свою основу. Процес занепаду мови почався з приходом нормандців (XII ст.) і відбувався поступово. Англійцям, що також потрапили у васальну залежність і були змушені миритися протягом трьох століть із офіційним статусом франко-нормандської мови, вдалося відстояти свій мовний суверенітет. 1362 р. засідання парламенту вперше було відкрито англійською мовою. Геополітична експансія Лондона незабаром позначилася на мовному житті сусідніх етносів: в Ірландії домінування нормандців успадкували англійці. Судячи з уваги найвищої влади до мовної політики, уже в середньовіччі мова визнавалася важливим компонентом національної ідентичності. Король Генріх VIII видав на початку XVI ст. низку указів, спрямованих проти ірландської мови. Ключову роль у прискоренні лінгвоциду зіграло заснування англійських поселень на ірландській території, що почалося ще в XVI ст. і набуло найбільшого розмаху за часів Кромвелля.

Особливо відчутною була експансія англійської мови в період 1600-1800 рр. На кінець XVIII ст. нею вже говорило понад 50% населення Ірландії. До складу цієї мовної більшості увійшла й панівна верхівка. Ірландськомовними залишилися переважно представники низів, проте їхній мові бракувало соціального престижу й офіційного визнання.

На початку XIX ст. ірландці зазнали ще одного важкого удару: на англійську мову перейшло католицьке духовництво, яке вирішило, що це сприятиме піднесенню престижу конфесії. Оскільки початкова освіта була переважно в руках ченців, то система так званих “національних шкіл”, запроваджена 1831 р., стала своєрідною машиною мововбивства. Фатальну роль відіграли також голодомори першої половини XIX ст., які найбільше позначилися на соціальних низах, тобто ірландськомовному населенні: його частка стрімко зменшилася через вимирання та інтенсивну еміграцію.

Становище почало змінюватись після здобуття Ірландією незалежності. 1937 р., коли ірландську мову проголосили державною, всі офіційні документи стали видаватися двома (ірландською й англійською) мовами. Але на цей час кількість носіїв ірландської мови вже була надзвичайно малою. Перепис 1926 р. показав, що нею володіло тільки 18% населення, а тих, хто говорив тільки ірландською, було катастрофічне мало – 0,6% від загальної кількості населення. Попри такі показники, ірландська мова зберігала свій символічно-психологічний вплив на засновників молодой держави. Відомий вислів Де Валери, одного з ідеологів ірландського руху за незалежність і третього президента країни, про

те, що “краще Ірландія з її мовою, але без свободи, ніж вільна Ірландія без мови” [4]. Отже, і політична воля керівництва, і сама логіка розгортання національної ідеї диктували стратегічну необхідність підтримки ірландської мови, яка була видимою ознакою небританської перспективи у розвитку нації.

У незалежній державі ірландську мову було запроваджено як обов'язковий предмет у системі освіти. У початкових класах навчання мало вестися винятково ірландською, хоча цією мовою не володіла переважна більшість населення. 1975 р. уряд створив Комісію в справах ірландської (гельської) мови “Bord na Gaeilge”, на яку покладалася відповідальність за стан ірландської мови та її розвиток. Комісія намагалася досягати зазначеної мети через популяризацію переходу на рідну мову, створення мовних курсів різного рівня, поширення відповідної літератури. Проте наслідки такої діяльності виявилися досить скромними.

Ірландську мову було запроваджено в офіційній сфері. Вона стала обов'язковою для державних службовців, у юриспруденції, армії, поліції тощо. Проте дотримання цієї вимоги стало переважно номінальним, і переважання англійської мови в практичній діяльності відповідних структур не зазнало суттєвих змін. Хоча під час перепису 1971 р. 28,3% громадян вказали, що володіють ірландською мовою, рівень цього володіння виявився насправді досить низьким, оскільки для абсолютної більшості вона залишалася лише одним із шкільних предметів, а не живою стихією. Однак, згідно з переписом 2006 р., ірландською мовою володіло вже понад 40% населення Ірландії [1, 23].

Така сама доля судилася й шотландській мові. Британська експансія повністю знищила шотландську мову як таку. Отож, ведучи мову про Шотландію як країну, ще можемо говорити про якесь автономне державне утворення, і не можемо – про самобутність нації. Адже культура кожного народу може існувати та розвиватися тільки рідною мовою, а це вже у випадку з Шотландією втрачено. Сьогодні у Шотландії всього 1,2 % носіїв рідної мови. І рух за незалежність Шотландії від Сполученого Королівства у наш час носить вже не національний характер, а суто політичний та економічний.

Зовсім інша ситуація в такому регіоні, як франкомовний Квебек, що є частиною Канади, де панівне становище посідає мова англійська. Попри рівні права французької та англійської мов на федеральному рівні, населення Квебеку активно бореться проти засилля англійської мови і таким чином намагається зберегти свою культуру та автентичність.

Подібні до зазначених процеси відбувалися і відбуваються в Україні. Завойовники проводили ворожу політику стосовно української мови і культури з метою повної асиміляції. Це спричинилося до того, що частина українського населення перейняла чужу мову та культуру, суспільство зазнало розшарування, активізувалася українська еміграція. І як це не парадоксально, але українські емігранти зуміли зберегти й плекати свою мову й культуру в іншомовному середовищі, що є яскравою протиположністю процесам, які проходять в Україні сьогодні.

Аналізуючи лінгвістичні процеси сьогодення, хочемо наголосити на окремих аспектах. Попри статус державної, мова українська далеко не всюди є повноправною. Так звана побутова “двомовність” з перевагою російської домінує в усіх сферах. Преса, радіо та телемовлення українською мовою істотно поступаються перед російською. Замість того, щоб формувати національний менталітет на засадах української мови та культури, засоби масової інформації спотворюють громадську думку, розшаровують суспільство. Вражають телепередачі, де одночасно ведеться мовлення двома мовами. А чого варте засилля чужомовних шкільних підручників! Національну ідентичність потрібно формувати саме з дитинства, через національну освіту й родинне виховання.

Іде планомірна підміна національних цінностей. Вона спрямована не на щось інше, як на повну втрату державності. Культура позбавляється поступу з втратою повноцінного розвитку рідного слова. За таких умов, українська нація, може позбутися автентичності і перетворитися з повноцінного етносу в свій рудимент. Прикро вразило останнє святкування Дня Незалежності у Києві, коли зі сцени незалежну Україну доморошені артисти вітали переважно російською мовою.

Однак незаперечним є той факт, що національна мова належить до найважливіших чинників консолідації населення в межах певної країни. Солідарність як етнічної, так і політичної нації формує передусім масове усвідомлення належності до однієї мовно-культурної спільноти, тому поширення в державі однієї мови є запорукою її політичної стабільності [2, 5].

Переконливих, обґрунтованих, підкріплених і світовою практикою, і нашим досвідом аргументів на користь важливості утвердження української мови як рідної для українців можна навести чимало. Та, мабуть, усі вони зводитимуться лише до одного **висновку**: кожна людина і кожен народ повинні мати рідну мову і вільні можливості для її якнайповнішого використання.

1. Ажнюк Б. Уроки двомовності: Ірландія // Державність української мови і мовний досвід світу (Матеріали Міжнародної конференції). – К., 2000. – С. 16–26.
2. Залізник Г., Масенко Л. Мовна ситуація Києва : день сьогоднішній та прийдешній. – К. : КМ Академія, 2001. – 95 с.
3. Москаленко Л. Українці й українська мова на Кубані // Дивослово. – 2008. – №2. – С. 47–54.
4. Ткаченко О. Мова і національна ментальність: Спроба сучасного синтезу / О.Б. Ткаченко. – К.: Грамота, 2006. – 240 с.
5. Doyle Aidan; Edmund Gussmann. An Ghaeilge, Podręcznik Języka Irlandzkiego. Режим доступу : [ISBN 83-7363-275-1](https://doi.org/10.1017/9781107363275).

The article is an attempt to analyze the present state of functioning of Ukrainian as the state language in the light of the comparison of the conditions of existence as the Irish and Scots, the language policy of the French-speaking Canadian province of Quebec. The main role of language in the formation and development of national culture and nation as such.

Key words: *Ukrainian language, the official language, national identity, Irish, Scottish language.*

УДК 811.161.2'37(477.84)   Ганна Бучко, Дмитро Бучко (Тернопіль)

ПОХОДЖЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ ПРИЗВИЩ с. ПЕРЕГІНСЬК

У статті аналізуються протопрізвища селища Перегінськ Івано-Франківської області за історичними джерелами трьох часових зрізів: кінець XVII ст., кінець XVIII ст., перша половина XIX ст. Визначаємо їх лексичну базу (імена, прізвиська, назви осіб за заняттям, місцем походження чи проживання і под.) та словотвірну структуру. Відзначаємо, що протягом зазначеного періоду у доборі етимонів та у словотвірній структурі аналізованих антропонімів відбулися значні зміни, які, з одного боку, характеризують нестабільний характер спадкових іменувань у XVII-XVIII ст., з іншого – виявляють процеси, що сприяли остаточному формуванню та стабілізації сучасних прізвищ.

Постановка проблеми. Поштовхом до аналізу антропонімів одного населеного пункту стала стаття А. Залеського «Спостереження над українськими прізвищами XVII в. (на матеріалі інвентаря с. Перегінське)». Відзначаючи, що XVI, а особливо XVII ст. – це “період виникнення і найбурхливішої еволюції майбутніх родових прізвищ”, і маючи в розпорядженні антропонімний матеріал, що міститься в інвентарі с. Перегінське за 1690-1691 рр., автор статті аналізує “українські родові прізвища ... з їх лексико-семантичного боку і з уваги на словотворчу будову” [4, 134].